

Niklas Luhmann A tömegmédiá valósága (Részlet)

A tömegmédiá funkciója

Ha ennek az elemzésnek az alapján valaki a tömegmédiá társadalmi funkciójáról akar megtudni valamit, vissza kell térnie egy alapvető különbséghez, nevezetesen az *operáció* („művelet”) és *obszerváció* („megfigyelés”) különbségéhez. Az operáció olyan események tényszerű történése, melyek reprodukciójából következik a rendszer önszervező alapelve, a rendszer és környezete közötti különbség reprodukciója. Az obszerváció distinkciókat használ, hogy leírjon valamit (és csak azt). Természetesen az obszerválás is operáció (máskülönben nem is létezne), de egy rendkívül összetett operáció, mely a distinkció segítségével különbözteti meg vizsgálatának tárgyát attól, amit nem vizsgál; és ez utóbbiba mindig beletartozik magának az obszervációnak a művelete is. Ebben az értelemben az obszerváció önmaga vakfoltja, amely lehetővé teszi egy bizonyos tárgynak a vizsgálatát és leírását.

Operáció és obszerváció megkülönböztetésére azért van szükségünk, hogy egy olyan meglátást vizsgáljunk a társadalom elméletében, amely a biológiai evolúcióelméletben terjedt el. Ez annak a felismerése, hogy az élőlényeknek a környezethez való alkalmazkodása *nem vezethető vissza kognitív képességekre és eredményekre*, hanem az élet és az alkalmazkodás eleve biztosított egy kognitív képességeket kifejleszteni tudó rendszer megléte esetén. Természetesen ez nem jelenti rögtön azt, hogy ugyanez érvényes lenne a társadalmi rendszerekre is. De ha alaposabban megvizsgáljuk a problémát, hamarosan rájövünk, hogy ha egy rendszernek pusztán a kogníció által kellene alkalmazkodnia a környezetéhez, akkor minden rendszer többet követelne magától, mint amennyire képes. Ez szükségszerű, amennyiben a rendszer a környezet komplexitása miatt nem rendelkezik a „megkövetelt változatossággal” (Ashby). Maga az obszerváció fogalma is annak megállapítását jelenti, hogy a világot nem lehet megfigyelni, még kevésbé megérteni, mert minden megfigyelés generál egy „jelöletlen teret” is, amit nem figyel meg. Nehéz megérteni, hogy a tudatos rendszerek és a kommunikációalapú társadalmi rendszerek hogyan szabadulnak meg a rendszer és környezete közötti ilyen egyenlőtlenségtől. A kérdés az, vajon mennyi része van a környezeti kogníciónak az egyes rendszertípusok evolúciós lehetőségeiben. Először is arról kell megbizonyosodnunk, hogy környezet tolerálja-e a rendszer önszervező

alapelvét. A társadalom mint rendszer esetében arról, hogy kommunikáció kommunikációhoz kapcsolódik, és nem kell az egyikről a másikra való minden átálláskor ellenőrizni az összes szükséges környezeti feltételt, azaz nem kell például arról kommunikálni, hogy a résztvevők egyáltalán élnek-e még. Ilyen körülmények között a kogníció elsőrendű fontosságú, amennyiben *befelé irányul*. Az első, amiről meg kell bizonyosodnunk, az, hogy az egyik kommunikáció illeszkedik-e a másikhoz. Ezenkívül fontos a helyzetnek megfelelő viselkedés – azt viszont nem kell ellenőriznünk, hogy elegendő-e a levegő a hangnak egyik szervezettől a másikig való szállításához. Ha a feltételek váratlanul nem adóttak, ezt észleljük, s megoldásokat keresünk (megint csak kommunikációs értelemben).

Mindezek eredményeképpen felmerül a kérdés, hogy milyennek kell lennie a kommunikációnak ahhoz, hogy ne csak reprodukálja önmagát, hanem kognitív funkciókkal is rendelkezzen, és el tudja különíteni egymástól az információs és reprodukciós összetevőket. A válasz, hogy a kommunikáció csak akkor megy egyáltalán végbe, ha képes a megnyilatkozást elkülöníteni az információtól (a megértésben). Enélkül a kommunikáció összeomlana, és a résztvevők olyan valaminek az érzékelésére lennének kénytelenek támaszkodni, amit csak viselkedésként tudnak meghatározni. A megnyilatkozás és az információ elkülönítése pontosan megfelel annak a követelménynek, hogy nem szabad a kommunikációról kommunikációra történő átmenet függővé tenni attól, hogy az információ teljes és releváns-e. És éppen emiatt az alapvető, elsődleges különbségtétel miatt képes a kommunikáció binárisan kódolni önmagát (például az elfogadható/nem elfogadható, releváns/nem releváns síkján), és ezáltal kitapogatni saját útját a környezetben egy olyan distinkció segítségével, ami ezzel a környezettel egyáltalán nincs összefüggésben. E nélkül a distinkció nélkül, amely behatolt saját véghezvitelébe, a rendszer képtelen lenne hasonlóságokat felismerni vagy memóriát kifejleszteni. Nem lenne képes fejlődni sem, saját komplexitását felépíteni, kipróbálni a strukturálás lehetőségeit, és ezáltal megfelelni saját alapelve fenntartása minimális feltételeinek. A társadalom, ahogyan mi ismerjük lehetetlen volna.

Ugyanezen okokból a kommunikáció megértésének terén sem lehetnek nagy elvárásaink. Természetesen támaszthatunk elvárásokat erőszakosan is, de akkor azok speciális, megkülönböztetett diskurzust igényelnek. Az ambivalenciák és félreértések általában elviselhetők, amíg nem gátolják a kommunikációt; sőt, gyakorlatilag minden megértés félreértés, a *félre* megértése nélkül.

Ettől a rendszer- és társadalomelméleti gondolatmenettől nagyot kell ugranunk a tömegmédiáig a modern társadalomban. Elvégre tömegmédiá funkciója a társadalmi rendszer önmegfigyelésének irányítása – amin nem egy specifikus tárgyat értünk, hanem a világnak rendszerre (társadalomra) és környezetre való felosztását. Ez egy univerzális, nem tárgyspecifikus

szervációt von maga után. Más kontextusban már beszéltünk a rendszer memóriájának funkciójáról, ami háttérrel biztosít minden további kommunikációnak, amit viszont folyamatosan áthat a tömegmédiá. Az obszerváció ugyanakkor maga teremti meg saját létének feltételeit, és ilyen értelemben önszervező alapelveként működik. A megfigyeléshez használt a rendszer területei, és nem a világ előre megadott attribútumai, sem pedig a világ egészének ontológiailag vagy transzcendentálisan alátámasztható kategóriái. Ez azt is jelenti, hogy további kommunikációhoz szükséges lendület a rendszeren belül reprodukálódik, és nem magyarázható antropológiailag, például tudásvágyként.

Ennek következtében a „tömegmédiá valóságát” soha nem foghatja fel az, ami annak feladatát releváns információk közlésében látja, és azt tapasztalja, hogy ezt nem teljesíti, hogy eltorzítja a valóságot, hogy manipulálja a közleményt – mintha lehetne másképp is. A tömegmédiá a társadalomban fontos felismeri a reprodukció és információ, az önszervező alapelv fenntartásának, és az ingerlés kognitív vágyának kettősségét. Az, hogy előnyben részesíti az információt, ami a közlés során elveszíti meglepetésértékét, s így közösközik nem információvá válik, nyilvánvalóvá teszi, hogy a tömegmédiá funkciója az ingerlés felkeltésében és fenntartásában áll – nem pedig a közlés bővítésében vagy az emberek normákhoz való nevelésében. A világ megismerésének és annak a társadalomnak a meghatározása, amely felé a modern társadalom törekszik a tömegmédiá rendszerén belül és kívül, az ingerlésnek az adott pillanathoz köthető információn keresztül felkeltésének és fenntartásának eredménye (és ez így egy egészen különböző különbség).

Ebből természetesen nem következik, hogy ingerlés csak a tömegmédiá rendszerében fordul elő, és, mondjuk, házasságokban, iskolai órákon vagy egyéb interakciók során nem; mint ahogy hatalom sem csak a politikai rendszerben, egységesítés sem csak a jogrendszerben és igazság sem csak a tudományban létezik. Az ingerelhetőség az önszervező rendszerek egyik legáltalánosabb strukturális jellemzője, ami a modern meghatározásban elfoglalja a dolgok azon lényegének helyét, amit természetnek hívunk. Az ingerelhetőség olyan rendszerekben jelenik meg, amelyek rendelkeznek az ellentmondások észrevételét és kompenzálását lehetővé tevő memóriával – azaz képesek valóságot generálni. Ez a memória, ingerelhetőség, információfeldolgozás, valóságteremtés és memória rekurzív kontextusának kialakulásához vezet. Az erre specializált funkciórendszer differenciálása a szintén erre specializált kommunikációs eszközök fejlesztését, ugyanakkor normalizációját szolgálja. Csak a tömegmédiától várjuk el mindezt nap mint nap, és csak azért, mert képes arra, hogy a kommunikáció megvalósításával folyamatos belső mozgásban tartsa a társadalmat, mint egy agy, és ezzel megakadályozza, hogy túl erősen kapcsolódjon merev struktúrákhoz.

A tömegmédiá funkciórendszerével szemben a tudomány képes a kognitív nyereségre, pontosabban a szociális tanulási folyamatokra specializálódni, a jogrendszer pedig rendszerezi és normatívvá teszi az elvárásokat a tények ellenében, és nem hajlandó tanulni. A tudomány és a törvénykezés ugyanakkor sohasem tudja megosztani ezt a kognitív-normatív rendszert, és ezáltal megfelelni a szociális kommunikáció minden követelményének. Normális körülmények között a szociális kommunikáció sem a tudomány, sem a törvény felé nem orientálódik. A modern globális társadalomban azonban nem korlátozódik a közvetlen környezetben megtalálható mindennapi tudásra sem. Következésképpen úgy tűnik, hogy ezt a sem kognitívan, sem normatívan nem specifikált követelményt a tömegmédiának kell teljesítenie. A tömegmédiá társadalmilag elfogadott, és az egyének számára ismerős jelent garanciát minden funkciórendszernek, amit adottnak vehetnek egy rendszerspecifikus múlt megállapításakor, és a rendszer számára fontos jövőbeli döntések meghozásakor. Így más, saját szükségleteiktől függő rendszerek is alkalmazkodni tudnak elvárásaikhoz; a gazdaság például az új vállalati és piaci körülményekhez, aztán erre alapozhatják a kapcsolatot múltjuk és jövőjük között.

Parsons látta meg, hogy a tömegmédiá fő hozzájárulása a modern társadalombeli „csereberéhez” a kommunikáció szabadságfokának növelése – hasonlóan a pénz szerepéhez a gazdaságban. Kiszélesíthetjük ezt a diagnózist, ha figyelembe vesszük, hogy a társadalom „ingerléskapacitása” növekszik, és hogy tömegmédiá általi kommunikáció mennyire átszövi a mindennapi kommunikációt a különböző társadalmi interakciókban és szerveződésekben. A tömegmédiá egyrészt csökkenti a kommunikációt, másrészt azonban fenntartja annak folyamatosságát. A korábbi kommunikációk eredményeképpen újabb és újabb kommunikációkat hoz létre. Ebben az értelemben kitermeli a társadalom „sajátértékeit” – azokat a viszonylag stabil iránymutatókat kognitív, normatív és evaluatív téren, melyeket *ab extra* nem adhatunk meg, olyan műveletekből következnek, melyek rekurzívan vonatkoznak saját eredményükre.

Úgy tűnik, egy évszázados hagyomány félrevezetett bennünket, és emiatt a tömegmédiá kedvezőtlen színben tűnik fel számunkra. A hagyomány úgy szól, hogy a társadalmi rendszer stabilitása a *konszenzusra* épül – sőt, egy expliciten vagy impliciten megkötött társadalmi szerződésre, és ha közös vallásra nem is, de egy konszenzuálisan elfogadott közös meggyőződésre, ahogyan azt Jürgen Habermas életvilág-koncepciója összefoglalja. Ha nem így lenne, akkor a tömegmédiá destabilizáló tényezővé válna, amelynek egyetlen célja ezeknek az előfeltevéseknek a lerombolása, és olyasvalamivel való helyettesítése lenne, amit a franciák valószínűleg szimbolikus erőszaknak hívnának.

Valójában a társadalom stabilitása (= reprodukálóképessége) elsődlegesen azon *objektumok* generálásán alapszik, amelyek a későbbi kommunikációban adottnak vehetőek. Nagyon kockázatos lenne elsősorban szerződésekre és konszenzusokra támaszkodni, amelyek tulajdonképpen normatív szükségletek. Az objektumok a kommunikáció rekurzív működéséből keletkeznek, *anélkül* hogy

az ellenoldalt betiltanák. Csak annak eldöntését hagyják függőben, hogy az egyén egyetért-e velük, vagy sem. A modern társadalom a tömegmédiának köszönheti, hogy ilyen objektumok „léteznek”, és nehéz elképzelni, hogy egy kommunikatív műveletekre épülő, az egyéni horizontokon messze túlmutató társadalom hogyan lenne képes működni, ha ezt a nélkülözhetetlen feltételt nem biztosítaná *maga a kommunikációs folyamat*.

Mindezzel csak újra meg akartuk erősíteni, hogy a kommunikációnak először is az idő problémáját kell megoldania, és ez különösen a tömegmédiára vonatkozik, amely a folyamatos gyorsulás nyomása alatt működik. A probléma az, hogyan juthatunk el egyik kommunikációtól a másikig, különösen úgy, hogy társadalmi rendszer rendkívül összetetté és önmaga számára is áttekinthetlenné vált, ráadásul naponta hatalmas változatossággal szembesül, melyet e kommunikáció segítségével ingerlésként kell továbbítani. Lehetetlen ezt egy előzőleg megállapított konszenzustól függővé tenni, amely felől műveletileg meg is kell bizonyosodnunk. Éppen ellenkezőleg: minden explicit kommunikáció újra és újra felveti az elfogadás vagy elutasítás kérdését, kockára teszi a konszenzust, tudván, hogy kommunikáció akkor is, sőt főleg akkor lehetséges, ha véleménykülönbség áll fenn. A modern körülmények között a véleménykülönbség megkockáztatása, a kommunikációnak kommunikációval való tesztelése többé-kevésbé mindenfajta gátlástól megszabadult. Pontosan ezért kell a kommunikációnak önmaga konstituálta objektumok mentén szerveződnie, amelyek témakörként kezelhetők. Ennélfogva a tömegmédiára hárul az a feladat, hogy ismerőséget generáljon, és percről percre változtassa azt, hogy az ezután következő kommunikáció résztvevői mind az elfogadás, mind az elutasítás előidézésének kockázatát vállalhassák.

Ez az elemzés a társadalmi memória elméletében összegezzhető. Egy olyan rendszernek, amely képes obszerválni az operációi által keltett rendszer/környezet különbséget, időlegesen kétirányúsítania kell obszerváló műveleteit (vagy, Spencer Brownnal szólva, ki kell váltania ennek a különbségnek a rendszerbe való újrabelépését). Ez a kettős irányultság, amely magában foglal egyrészt egy memóriát, másrészt egy nyitott jövőt, biztosítja a lehetőséget bármilyen szembenállás két pólusa közötti oszcillálásra. A probléma, ami a társadalmi rendszer előtt állt, de amit a tömegmédiára végre megoldott, a következő: hogyan kombinálható az emlékező és oszcilláló funkció, ha erre kizárólag a jelen, azaz gyakorlatilag semmi idő nem áll rendelkezésre? Ez csak új formája régi kérdésnek, miszerint hogyan tudja egy komplex rendszer egyidejűleg biztosítani a megfelelő redundanciát és a megfelelő változatosságot?

Ha a memória funkcióját úgy akarjuk meghatározni, hogy kezdettől fogva tekintettel vagyunk a jövőre is, el kell vetnünk azt a pszichológiailag egyébként helytálló gondolatot, hogy a memória feladata a múltbeli események alkalmankénti felidézése. A memória emlékezés és felejtés folyamatos

együttesét produkálja, amely minden obszervációval kezdettől fogva együtt jár. Ennek a működésnek nagyobb része a felejtés, csak kivételes esetben marad meg valami. Felejtés nélkül, új műveletekhez szükséges tárhely felszabadítása nélkül ugyanis a rendszernek nem volna jövője, nem beszélve azokról az azzal járó előnyökről, hogy minden egyes esetben lehetőség van egy szembenállás két pólusa közötti új oszcillációra. Más szóval: a memória fő funkciója a nyomok eltüntetése, az elfojtás, illetve ennek alkalmankénti megakadályozása. Akkor keres vissza valamit, akár rövid, akár hosszú távon, ha az éppen folyó műveletek lehetőséget adnak a felszabadított tárhely „újrakészítésére”. Ebből nem következik az, hogy a memória mindig a környezettől függően működik, és a rendszernek a változó körülményekhez való folyamatos alkalmazkodását szolgálja. Ugyanakkor a külső (saját memóriával rendelkező) megfigyelő számára így tűnhet. Mindazonáltal a rendszeren belül minden, ami végbemegy, egy folyamatosan reaktívált konzisztenciateszt, melynek során a memória rekurziókat hajt végre, és megszervezi a rendszer ellenállását a jelentéssel kapcsolatos váratlan, új elvárások esetére. És, mint már említettük, a rendszer műveleteinek a rendszer műveleteivel szembeni ellenállásából következik, hogy rendszer valóságot generál.

A memória ilyenén mutatványaihoz a kommunikatív rendszerekben általában és a tömegmédiában különösen kommunikáció témái szolgáltatják az alapot. A megnyilatkozások sorának rendszerezése és a jövőbeli igen/nem opciókra való nyitottság mindig egy-egy téma köré szerveződik. A témák kommunikatív relevanciák kivonatai, „lokális” modulok, melyek szükség szerint cserélhetők vagy variálhatók. Ennek eredményeképpen különösen differenciált memóriát tesznek lehetővé, amely képes tolerálni, sőt elősegíteni a témák gyors változását, azzal a kikötéssel, hogy később visszatér az éppen félretett témákhoz.

Minden funkciórendszernek saját, specifikus memóriája van. Például a pénzgazdaság memóriája úgy van megtervezve, hogy elfelejtse az egyes alkalmankor kifizetett összegek nagyságát, így a forgalom áttekinthetőbb. A tömegmédiára memóriája ugyanígy a rendszeren belül működik, de az egész társadalmi rendszerre alkalmazható funkciókat is kitermel. A tömegmédiának múlt és jövő összekapcsolására való társadalmi használata láthatóan együtt jár a redundanciának és változatosságnak kiemelkedően nagy mértékű elvárásával, amit a modern társadalom támaszt, és amelyet időlegesen kell tekintenie, és számításba venni múlt és jövő megkülönböztetésénél. E nélkül az idő- és térbeli nyújtás nélkül ugyanis a folyamatosan újraalkotott valóság összeomlana belső ellentmondások miatt. És nem utolsósorban ez magyarázza, miért van szükség ehhez a működéshez erős szelektorokra, melyeket viszont differenciációs és operációs zárlattal kell védeni.

nyilvánosság

Előbb tárgyaltakból talán kivehető volt, milyen kérdéseket kell feltenni a tömegmédiára „funkciójával” kapcsolatban. A tömegmédiára hozzájárul a társadalom általi valóságteremtéshez. Ennek része a társadalom önmeghatározásának és kognitív horizontjának folyamatos reaktualizálása, alapuljon konszenzuson vagy véleménykülönbségen (például az „erdők kipusztulása” esetében). A tömegmédiának nem kizárólagos célja a valóság formálásához eredményben minden kommunikáció hozzájárul a valóság formálásához, hogy bizonyos dolgokat megköt, másokat elfelejt. Mindenesetre a tömegmédiára fejlődése elengedhetetlen, ha cél a széles körű terjesztés és a változatos, tehát megjósolhatatlan felvétel a rendszerbe. Paradoxul hangozhat, hogy ez a legkevésbé sem jelenti azt, hogy cél a felvételre adott reakciók áttekinthetlensége lenne. A tömegmédiára hatása, ha ugyan nem funkciója láthatóan az áttekinthetlenség reprodukciója az áttekinthetőségen keresztül, a tudás áttekinthetlenségének reprodukciója a tudás áttekinthetőségén keresztül. Ez szóval a jövő reprodukciója.

Ez az első hallásra paradox tétel, amely csak a múlt és a mindenkori jelen különítése révén érthető meg, felhasználható, ha el akarjuk különíteni a tömegmédiára és a nyilvánosság rendszerét. Ennek érdekében először is meg kell határoznunk a „nyilvánosság” fogalmát, ami élesen elkülönül a tömegmédiára rendszerétől, csakúgy, mint a „közvélemény” fogalmától.

Úgy tűnik, a „nyilvánosság” fogalmának mindig szerves része volt a megjósolhatatlanság. A klasszikus jogi diskurzus a nyilvános a mindenki által való hozzáférhetőséggel határozza meg, vagyis a hozzáférés korlátozásának elfogadhatatlanságával. Ebben az értelemben a tömegmédiára nyomtatott és sugárzott termékei nyilvánosak, mert nincs meghatározva, hogy ki használhatja, nézheti vagy hallgathatja őket. De konceptuális sémánk felől ez mindez csak része a nyilvánosságnak. A nyilvános illemhelyek például sem nem vélemények, sem nem médiatermékek. A hozzáférhetőség fogalma térnek és cselekvésnek konkrét vagy metaforikus értelmezésén alapul. Ez a behatárolás pontosítható, ha cselekvés helyett *obszervációt* használunk. Ezután, követve Dirk Baecker javaslatát, a nyilvánosságot meghatározhatjuk, mint reflexiót minden rendszerhatárra a társadalmon belül, vagyis mint a társadalmi alrendszerek, azaz interakciók, szerveződések, társadalmi funkciórendszerek és megmozdulások rendszeren belüli környezetét. Ennek a koncepciónak az az előnye, hogy alkalmazható a társadalmi funkciórendszerekre. A gazdasági rendszeren belül gazdasági szerveződések és interakciók környezetete a „piac”, a politikai rendszeren belül a politikai szerveződések és interakciók környezetete a „közvélemény”.

Továbbra is áll, hogy rendszerek határai műveletileg átléphetetlenek. Ekkor minden megfigyelőrendszer képes reflektálni erre. Belülről is látszik, hogy kell lennie külső oldalnak, másképp a határ nem volna határ. Ha

az ingerlés élménye ismétlődően jelentkezik, a rendszer feltételezheti, hogy léteznek más rendszerek is, melyek képesek válaszolni neki. Másrészt, ha a rendszer észreveszi, hogy kívülről megfigyelik, anélkül hogy tudná, ki és hogyan, megfigyelhetőként gondolja el önmagát a nyilvánosság közegében. Ennek eredménye, bár nem szükségszerűen, egy általánosítható (nyilvánosan védhető) nézőpont felé való törekvés lehet. Funkcionálisan egyenértékű stratégiák a titkolózás és képmutatás.

A titkolózás, szimuláció, színlelés, képmutatás témáját különösen a 16–17. század (nyomatott!) irodalma dolgozta ki, nyilvánvalóan pusztán politikai elméletként jelentek meg, az államérdék nevében, de feltűnik a színjátásban is, magától értetődő utalásokkal a piacra és a társadalmi viselkedésre. A 18. században a közéletnek mint az ésszerűség megalapozásának hangsúlyos követelése a társadalmi érintkezés szükségességére nehezedő stressz ellen irányult. De ez már a közéletnek egy szűkebb, mivel szabályozott fogalma, a sajtó- és véleményszabadságnak, valamint a cenzúra eltörlésének követelésével. A vita a nyilvánosságnak egy jóval általánosabb fogalmán alapul, amely háttérrel biztosít olyan stratégiáknak, mint a titkolózás vagy a képmutatás, majd a „magánszférára” való törekvésnek. A közélet tehát általános közege a határok meghaladhatatlanságára való reflektálásnak és ebből következően a megfigyelések megfigyelésének.

Még mielőtt a közvélemény fogalma a 18. század végén felbukkant volna, a sajtót már használták arra, hogy a politikai törekvésekkel kapcsolatos kommunikációnak nyilvános visszhangot adjanak, és a döntéshozó hatalmat ezzel a nekik címzett írásoknak és azok visszhangjának kettős szorításában tartásuk. Angliában már a 17. században kinyomtatták a parlamenthez és a Koronához címzett kérelmeket, bár megtartották a levélformát, címmel és tiszteletteljes stílussal. Franciaországban a 18. században kezdték a király elleni tiltakozásokat kinyomtatni, hogy az egyedüli „közzereplő”, az uralkodó ellen hangolják a nyilvánosságot. A hatalmi politikai apparátusban való kommunikáció nyilvános hozzáférhetőségét tehát kiterjesztette a nyomtatott sajtó, és csak ezután merült fel a közvélemény mint a politikai vitákat eldöntő hatalom képzete. Illetve, mivel a nyilvánosság nem képes politikai döntést hozni, sőt bizonyos fokig kívül esik a politika rendszerén, politikailag csak azon belül használják fel, majd bemásolják a rendszerbe.

Ebből következően a tömegmédiára feladata nem a nyilvánosság megteremtése, hanem reprezentálása. A „reprezentálás” kifejezést itt szűkebb, kontrasztív értelemben használjuk. Éppen azért, mert a nyilvánosság mindig meghatározza a rendszer határának másik, hozzáférhetetlen oldalát, beleértve a tömegmédiára is, és nem specifikálható egyes együttműködő rendszerekre, szükségképpen reprezentálja azokat, valóságkonstrukciók formájában, melyekben minden alrendszer, sőt minden ember részt kap, mindenfajta irányulási kötelezettség nélkül. Így, az események folyamatos történésével összhangban, a nyilvánosság reprezentációja a tömegmédiára egyidejűleg garantálja az átlátható-

ságot és az átláthatatlanságot is, ami részben tematikus tudás, objektumok formájában, amelyek minden pillanatban konkretizálódnak, ezenkívül a bizonytalanságot is, azzal kapcsolatban, hogy ki reagál milderre, és hogyan.

Mint azt már megjegyeztük, „autologikus” fogalomról beszélünk. Ez vonatkozik magára a tömegmédiára is. Azzal, hogy rendszerként reprodukálja önmagát, határokat teremt maga körül, és ezzel létrehoz egy olyan területet is, amelyhez nem férhet hozzá. Erre a területre mint közéletre reflektálnak, amíg nem kerülnek szóba olyan specifikus külső kapcsolatok, mint a politika vagy a hirdetések. A reflexió státusa ebben az esetben megváltozik, ezek funkciója ugyanis felismerhető. Így nemigen akad segédeszköz a titkolózáshoz vagy színleléshez, bár tulajdonképpen az is színlelés, ha azt állítjuk, hogy nincs színlelés. Ehhez csatolható még egy metaforikus meghatározás, a szakmai etika formájában, amely lehetővé teszi az újságíróknak, hogy cselekedeteiket közszolgálatként értelmezzék, és ezzel támasszák alá függetlenségi és semlegességi törekvéseiket és intézményesítsék azok normáit. Jó okunk van korlátozni az újságírást/etikát/szakmát, ha a tömegmédiarendszerének önszabályozásáról van szó. Bármenyire utópisztikusan hangzik, ebből kiindulva nagy lépést tehetnének a közönségtől és egyéni érdekcsoportoktól való függetlenség felé. De ezek a vívmányok csak az autonómia igen szigorúan szabályozott fogalmának segítségével érhetők el. Ennélfogva itt és csak itt van értelme az egyébként paradox kifejezés, a „relatív autonómia” használatának.

Pierre Bourdieu

Az újságírás hatalma¹

(Részlet)

A tárgy itt nem az „újságírók hatalma” – s még kevésbé az újságírás mi „negyedik hatalmi ág” –, hanem az olvasók és a hirdetések piaci kényszernek egyre inkább alávetett újságírási mező *mechanizmusainak* hatalma, *először is az újságírók felett* (és az értelmiségi újságírók fölött), s azután – részben közvetítésükkel – a különböző kultúratermelési, igazságszolgáltatási, irodalmi, művészi, tudományos mezők fölött. Azt kell tehát megvizsgálni, hogy az ugyancsak piaci kényszerek uralta mező gyakorolta struktúrák kényszer miképpen módosítja – többé vagy kevésbé mélyen – az erőviszonyokat az egyes mezőkön belül, befolyásolva azt, ami ott zajlik és ami ott termelődik, nagyon hasonló hatást gyakorolva ezekben a látszólag nagyon különböző mezőkben. Mindezt úgy, hogy ne essünk a két ellentétes illúzió egyikébe sem, sem a „még sosem láttunk ilyet”, sem a „mindig is így volt ez” illúziójába.

Az a hatalom, amelyet az újságírási mező – s rajta keresztül a piaci logika – a kultúratermelési mezőkre gyakorol, még a legautonómbbakra is, nem radikálisan új dolog: múlt századi írók műveinek alapján minden gond nélkül felrajzolhatnánk egy teljesen reális képet arról, hogy e hatalom milyen általános hatást gyakorol ezen a védett világon belül.² De nem szabad elfeledkeznünk a jelenlegi helyzet sajátosságairól. Hiszen a homológiai okozati egybeeséseken túlmenően szinte példa nélküli a televízió fejlődésén

¹ Azt gondoltam, hasznos ezt a szöveget – amely az Actes de la recherche en sciences sociales-ban már megjelent – itt újra publikálni. Ebben szigorúbb és ellenőrzöttebb formába öntöttem a fent hozzáférhetőbb formában megjelent témák többségét (Bourdieu). Ebben az írásban valamennyi jegyzet a szerzőtől származik. (A szerk.)

² Erről könnyűszerrel meggyőződhetünk, ha elolvassuk Jean-Marie Goulemot és Daniel Oster *Gens de lettres. Ecrivains et bohèmes* (Tollforgatók. Írók és bohémek) című könyvét, amelyben az íróknak az irodalmi miliőről szóló spontán szociológiájában (melynek elvé nincsenek tisztában) alkotó megfigyelésekre és jegyzetekre számos példát találunk különösen ahogy ellenfeleiket, vagy mindazt, ami nekik nem tetszik az irodalmi világában, objektívalni próbálják. (Vö. Jean-Marie Goulemot – Daniel Oster: *Gens de lettres. Ecrivains et bohèmes* [Tollforgatók. Írók és bohémek]. Párizs, 1992, Minerve.) De ráérünk a homológiaiakra, az irodalmi mező múlt századi működésének elemzésében sorok között a mai irodalmi mező rejtett működéséről is olvashatunk (mint tette Philippe Muray: *Des règles de Port aux coulisses de sa misère* [A művészet szabályaitól nyomor kulisszáig] című művében. Art Press, 186, 1993. június, 55–67. o.).